

درباره زبان آذری کهن

ضیاء طرقدار

دانش‌آموخته کارشناسی علوم سیاسی
دانشگاه آزاد اسلامی

همان‌طور که می‌دانیم؛ حدوداً از قرن چهارم هجری در اثر حمله تُرکان و همچنین بعدها به‌دنبال حمله مغولان به ایران، دسته‌هایی از ترکان در منطقه بزرگ آذربایجان ساکن و حاکم شدند و این امر در طول چند قرن باعث دگرگونی زبان آذری در این منطقه بزرگ گردید. زبان کنونی مردم آذربایجان تلفیقی از واژه‌های آذری کهن و تُرکی است و می‌توان این زبان را «تُرکی آذری» نامید.

درباره زبان «آذری کهن» و دلایل دگرگونی آن به «تُرکی آذری» در منطقه آذربایجان، نویسندگان و زبان‌شناسان بسیاری کتاب‌ها نوشته‌اند. زبان آذری کهن و زبان تالشی در منطقه تالش که همسایه شرقی منطقه آذربایجان است و زبان کُردی در منطقه کردستان که همسایه غربی و جنوبی آذربایجان است؛ جزو زبان‌های ایرانی نو، شاخه شمال غربی هستند. زبان‌شناسان نامداری از اهالی آذربایجان مانند سید احمد کسروی و یحیی ذکاء، زبان آذری کهن را پیش از دگرگونی در پیوند با دیگر زبان‌های شاخه شمال غربی به‌شمار آورده‌اند.

گستره جغرافیایی زیست گویشوران زبان آذری کهن

منطقه آذربایجان بین منطقه کردستان و تالش واقع شده است. در این نوشته، چند واژه از زبان‌های آذری کهن، تالشی و گُردی را با یکدیگر تطبیق داده‌ایم تا شباهت‌ها و تفاوت‌های این سه زبان ایرانی را دریابیم. با بررسی واژه‌های بیشتر از این سه زبان، می‌توان دریافت که این سه زبان ایرانی نیز مانند دیگر زبان‌های ایرانی از یک ریشه و دارای اشتراکات اساسی با یکدیگر هستند. نکته دیگری که با بررسی این واژه‌ها مشخص می‌شود، این است که زبان آذری کهن شباهت و پیوند بسیار زیادی با زبان تالشی دارد و همان‌طور که دیده می‌شود زبان آذری کهن مانند گویش شمالی زبان تالشی است. در منطقه بزرگ آذربایجان، هنوز روستاهایی هستند که مردمانشان به زبان آذری کهن سخن می‌گویند.

بررسی تطبیقی

واژه‌هایی از زبان‌های تالشی^۱، آذری کهن و گُردی^۲

(۱) دختر

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): کینه kina ؛ کیله kila ؛ کله kəla
 تالشی شمالی (آستارا): کینه kina ؛ کله kela
 آذری کهن (کرینگان^۳): کینا kinā
 آذری کهن (گلین‌قیه^۳): کینه kina
 گُردی (استان کردستان): کُنیشک kanišk ؛ دُت dot

(۲) پسر

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): زوا zua ؛ زه za
 تالشی شمالی (آستارا): زوا zuā ؛ زا zâ
 آذری کهن (کرینگان): زووا zuvā
 آذری کهن (گلین‌قیه): زُره zōra
 گُردی (استان کردستان): کُر kor

(۳) خانه

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): که kâ
 تالشی شمالی (آستارا): کا kâ
 آذری کهن (کرینگان): کا kâ
 آذری کهن (گلین‌قیه): کَر kar
 گُردی (استان کردستان): ماول māwl ؛ ماول māol ؛ مال māl

(۴) مرغ

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): کَرگ karg
 تالشی شمالی (آستارا): کاگ kâg
 آذری کهن (کرینگان): کارگ kârg
 آذری کهن (گلین‌قیه): کُرک kork
 گُردی (استان کردستان): ماِمِر māmer ؛ مِر mer

(۵) خروس

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): سوک suk ؛ سوگله sugla
 تالشی شمالی (آستارا): سوک suk
 آذری کهن (کرینگان): کلاي kâlāy
 آذری کهن (گلین‌قیه): خُروز xoruz ؛ کله بُر kala bōr
 کُردی (استان کردستان): کله شیر kala šer ؛ کله شیر kala šir

(۶) گوسفند

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): پَس pas ؛ گوسند gusand
 تالشی شمالی (آستارا): پاس pās
 آذری کهن (کرینگان): پَس pas
 آذری کهن (گلین‌قیه): پاس pās
 کُردی (استان کردستان): پاز pāz ؛ پَز paz

(۷) گرگ

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): وُرگ varg
 تالشی شمالی (آستارا): واگ vāg
 آذری کهن (کرینگان): وارگ vārg
 آذری کهن (گلین‌قیه): وُرگ vorg
 کُردی (استان کردستان): گورگ gurg ؛ گورو guru

(۸) خورشید

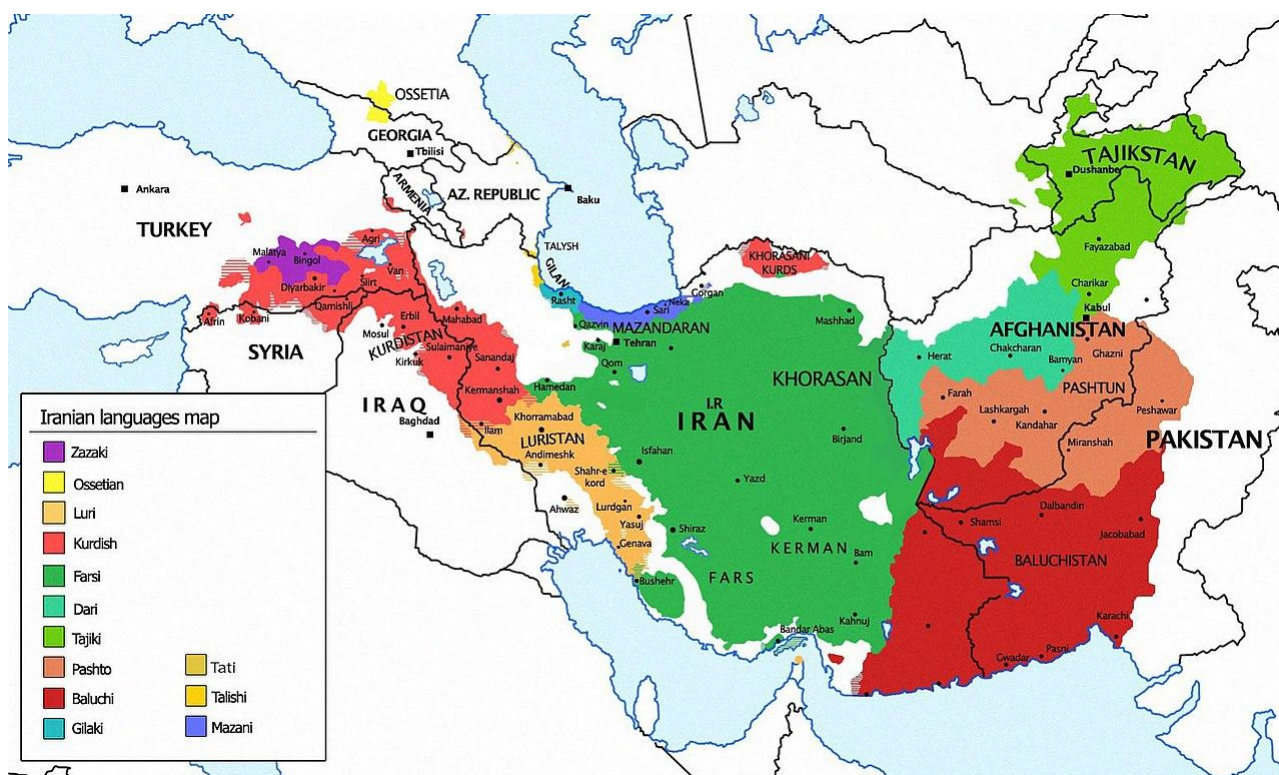
تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): آفتاو āftāv
 تالشی شمالی (آستارا): هَی شی hayši ؛ هَشی haši
 آذری کهن (کرینگان): هَرشی haraši ؛ رُوژ rūž
 آذری کهن (گلین‌قیه): روژ ruž
 کُردی (استان کردستان): خُر xor ؛ خوار xuar ؛ خور xur ؛ رُژ rož ؛ رُج roj

(۹) گره ماه، ماه آسمان

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): منگ mæng ؛ منگ mang ؛ مانگه māng
 تالشی شمالی (آستارا): اوشم ovšəm ؛ اشم ošəm
 آذری کهن (کرینگان): اوشما ušmā
 آذری کهن (گلین‌قیه): اشمه ošma ؛ اوشمه ušma
 کُردی (استان کردستان): ماو māw ؛ ماو māo ؛ مانگ māng^۴

۱۰ سوراخ

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): خَل xəl
 تالشی شمالی (آستارا): هَل həl ؛ هَلَه hələ
 آذری کهن (کرینگان): هِلا helā
 آذری کهن (گلین‌قیه): هِنَه hēna
 کُردی (استان کردستان): کُنا konā ؛ کونَه kune ؛ کونَه kuna ؛ قول qul ؛ قولیک qulik

نقشه گستره گویشوران زبان‌های ایرانی (مأخذ: وبگاه ویکی‌وند)^۵

پی نوشت و معرفی منابع پژوهش

۱) واژه‌های تالشی از کتاب‌های فرهنگ تالشی برگرفته شده‌است. در گویش مرکزی زبان تالشی، منطقه رضوانشهر و اسالم، به «ماه آسمان» «مانگ māng» و «مَنگ mong» و به «خورشید» «اُفتو oftov» گفته می‌شود. گستره منطقه تالش در غرب و جنوب غربی دریای کاسپین و در داخل ایران نیز در غرب استان گیلان و بخش‌هایی از شرق استان اردبیل است.

۲) واژه‌های کُردی مربوط به گویش استان کردستان است که به‌صورت مستقیم از گویشوران این زبان پرسیده شد.

۳) روستای کرینگان در شهرستان ورزقان و روستای گلین‌قیه در شهرستان مرند در استان آذربایجان شرقی قرار دارند. واژه‌های آذری کهن از این منابع برگرفته شده‌اند (برای واژه‌های بیشتری از زبان آذری کهن به این دو کتاب نگاه کنید):

- ذکاء، یحیی؛ جستارهایی درباره زبان مردم آذربایگان، انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، ۱۳۷۹.

- کارنگ، عبدالعلی؛ تاتی و هرزنی (دو لهجه از زبان باستان آذربایجان)، به کوشش کاظم آذری سیسی، انتشارات رشد خلاق، چاپ دوم ۱۳۹۴.

۴) در دیگر گویش‌های کُردی، به «ماه آسمان»، «مانگه، مونگ و هیو» نیز گفته می‌شود.

۵) وبگاه ویکی‌پدیای فارسی؛ «زبانهای رایج در ایران»، آخرین به‌روزرسانی: ۲۹ خرداد ۱۳۹۹.